

Nemzetközi magyar nyelvtudományi kongresszusok: tudománytörténeti észrevételek*

1. A tudományos kongresszusok az újabb kori tudományos élet szülöttei, s a tudományos információcsere iránti növekvő igénynek, illetőleg annak a felismerésnek köszönhetik létrejöttüket, hogy minél intenzívebb és gyorsabb a kutatók közötti véleménycsere, annál gyorsabb a tudomány fejlődése. A nyelvtudományi kongresszusokat is azért hívták életre, hogy intenzívebbé tegyék a kutatási eredményeknek a nyelvtudomány vérkeringésébe juttatását. Ezért fontosak a kongresszusok a tudománytörténetben. Hiszen a kapcsolatépítés, a közvetlen információcsere, illetőleg a kutatások pillanatnyi állását, helyzetét felmérő szerepük mellett mindig volt orientáló, feladatkijelölő, iránymutató, ötletadó funkciójuk is.

1966-ban Debrecenben volt az első nemzetközi magyar nyelvtudományi kongresszus, az idei immár a hetedik. 1966 óta sokat változott a világ, az életünk s a nyelvtudomány is. Megokoltnak látszik éppen ezért, hogy elgondolkozzunk – immár hét kongresszus tapasztalatainak a birtokában – arról, hogyan tovább. Kongresszusunk záró előadásának témájául ezért, a közös gondolkodásra serkentés szándékával választottam a címben megjelöltet. És azért is, mert egyetértek R. H. ROBINS véleményével: „a nyelvtudomány történetének [a kongresszusok is részei ennek] bizonyos fokú megismerése és megértése révén a jövőbeli mozgásokat és nézeteltéréseket nagyobb szimpátiával, toleranciával és beleérzéssel” követhetjük (A nyelvészet rövid története. Bp., 1999. 262). A szóban forgó kongresszusokról néhány szempont kiválasztásával tehát úgy kívánok szólni, hogy a tudománytörténeti tényekből a jövő számára esetleg hasznosítható tanulságok is következzenek. Arra, hogy a záró előadással a kongresszus munkáját értékeljem, már csak azért sem vállalkozhatom, mert az előadások nagy részén eleve nem lehettem jelen, így nem hogy érdemi, semmilyen véleményem sem lehet a legtöbb előadásról.

* Elhangzott a VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus záró előadásaként, 2004. augusztus 31-én.

A tudományos együttműködésnek régtől fogva két fő típusa van. Az egyik: a tudományos közlemények kölcsönös közzététele, figyelemmel kísérése s a publikációkra való reflektálás. A másik: a kutatók személyes kapcsolata. Ez utóbbiba tartoznak a személyes találkozások szervezett és nem szervezett formái, s az előbbibe tartoznak például a tanulmányutak, vendéglőadások, s elsősorban is a tudományos tanácskozások különböző formái, mint a szimpózium, a konferencia és a kongresszus (vö. HAJDÚ PÉTER, *Urálisztika 1945–1970*: NyK. 1970: 7). A hierarchia csúcán a nemzetközi kongresszusok állnak. Ezek biztosítják ugyanis a legszélesebb szakmai nyilvánosság előtti szereplésnek és megméretésnek, a közvetlen és sokrétű személyes kapcsolatok megteremtésének, a véleménycserének és az együttműködés kialakításának gyors, intenzív és tömeges lehetőségét. Ezek mozgatják meg leginkább a szakma képviselőit, váltják ki a legnagyobb társadalmi figyelmet, a tömegtájékoztató érdeklődését, s ez sem közömbös egyetlen tudomány számára sem.

Mint a mostani kongresszus tematikus címéből is világosan kiderül (A magyar nyelv kutatása), ennek a kongresszusnak is a magyar nyelv s a vele összefüggő tudományos tevékenység a tárgya – így vagy úgy, kizárólagosan vagy más nyelvvel/nyelvekkel társultan, függetlenül művelőinek állampolgárságától, anyanyelvétől, miegyébtől.

2. Mi magyarázza a nemzetközi magyar nyelvtudományi kongresszusok megindítását? Egy mondatos válasszal: tudományon belüli és azon kívüli okok. Más szavakkal: a magyar nyelvtudomány igénye s a megvalósítást lehetővé tevő külső körülmények találkozása. A tudomány egyetemességéből eleve következik a nemzetközi kitekintésre és kapcsolatokra való igény. Ez nálunk 1949 után hosszú éveken át jámbor óhaj volt csupán. Ugyanis a „fordulat évé”-vel a magyarországi tudományos gondolkodás szerves folyamata elsősorban az ideológiai nyomás következtében sérülést szenvedett, s az elmélettel való foglalkozástól is távol tartotta a kutatók egy részét az, hogy a közzétett tudománypolitikai irányelvek és elméleti állásfoglalások félreérthetetlenül jelezték „a tudományos kutatás ideológiai mozgásterének határait és kívánatos irányait” (FEHÉR ERZSÉBET, A szövegalkotás megalapozása a magyar nyelvészetben. Tudománytörténeti vázlat. *NytdudÉrt.* 147: 11–8). Növelte a bajt, hogy a hazai tudományosság egy ideig szinte hermetikusan el volt zárva a Nyugattól. Ennek volt a következménye, hogy „sokáig alig szereztünk tudomást a világ nyelvtudományában a szemlélet és módszer terén végbement változásokról” – mondta BENKŐ LORÁND 1966-os kongresszusi előadásában (A mai magyar nyelvtudomány: *NytdudÉrt.* 58: 13). Az elszigeteltség lassan oldódott, de oldódott. A Magyar Nyelv szerkesztősége 1966-ban pontosan fogalmazott: „elérkezett az idő és megvan az igény rá, hogy a magyar nyelvészeti kutatásokat a jövőben az eddigieknél jobban összehangoljuk, kapcsolatainkat erősítsük, és ... szervezettebbé tegyük” (MNY. 1966: 512).

Tudvalevő, hogy 1949 után évtizedekig nemcsak a nyugati világgal nem lehetett normális kapcsolatokat ápolni, hanem a szomszédos országokban élő magyarsággal sem. Tény, hogy az 1989-es ismert események folyamányaként 1990 őszén Budapesten megrendezett élőnyelvi konferencián fordult elő először az, hogy „minden környező ország kisebbségi magyar nyelvhasználatáról hallhattunk előadásokat, maguktól a kisebbségi nyelvészekről” (KONTRA MIKLÓS szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben.* Bp., 1992. 1). Az első, tehát az 1966-os kongresszus megrendezésének – a nemzetközi kapcsolat kiépítése, a magyarra vonatkozó kutatások szervezettebbé tétele, összefogása és korszerűsítése mellett – célja volt az is, hogy a magyar–magyar nyelvészkapcsolatok a hivatalosság számára is elfogadottabbá válhassanak.

A fontosabb tudománybeli okok mellett nevezzük meg a külső feltételek módosulását is: a nagypolitikában is történtek változások, nemzetközi és országos szinten egyaránt. Az éles szembenállás mellett az enyhülés jelei jelentkeztek, a „tiltás, tűrés, támogatás” határai lassan mozogni kezdtek, s a nyugati tudományos világgal is vontatottan ugyan, de elkezdődhetett a kapcsolatépítés. TAMÁS LAJOS 1966-os elnöki megnyitójában ezt mondta: „kongresszusunk ... nemzetközi jellegű ... ez nem pusztán véletlen, hiszen hazánk gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatai a világgal eddig nem tapasztalt mértékben gyarapodnak, s a nemzetközi együttműködésnek egyre nagyobb távlatai nyílnak meg. Ezeket az öröndetes lehetőségeket a magyar nyelvtudomány művelőinek nem szabad kiaknáztatlanul hagyniuk” (NytudÉrt. 58: 17–8). Az 1960-as budapesti finnugor kongresszus megrendezése volt az áttörés a magyarországi nyelvtudományban, az 1966-os első nemzetközi magyar nyelvtudományi kongresszus pedig a magyarra vonatkozó nyelvészeti kutatásokban. Majd négy évtized távlatából szemlélve elismeréssel adózunk azoknak, akik – fölismerve a kor parancsát és a mozgási, cselekvési lehetőséget – életre hívták e kongresszust.

3. A kongresszusi kötetek lapozgatása tudománytörténeti barangolással ér föl. Szinte átvilágításszerűen mutatja, mely témákon dolgoztak, milyen módszerekkel, milyen szemlélettel vizsgáldottak a magyar nyelvet kutatók, melyek voltak az akkori kutatások fehér foltjai, mi volt az éppen új, a terjedő, a divatos, s mi a visszaszoruló – szemléletben, módszerben, témában. Néhány példát említek, megértésüket kérve a gyakori idézések miatt, a hitelesség kívánalma azonban ezt követeli.

Az 1966-os kongresszus tematikus címében (A magyar nyelv története és rendszere) – ahogy elnöki megnyitójában TAMÁS LAJOS megfogalmazta – „elvi állásfoglalás rejlik” (NytudÉrt. 58: 8). Azt is mondhatnám, válasz volt ez arra a militáns, a hatvanas évek elejére jellemző hazai strukturalista szlogenre, hogy „jöttányit sem a történetiségnek!” (vö. RÁCZ ENDRE, A magyar leíró nyelvtani kutatások helyzete és feladatai: NytudÉrt. 104: 63). TAMÁS LAJOS így folytatta: „Mi ... nemcsak a szinkronikus kutatások erőteljes továbbfejlesztése, hanem a diakronikus kutatás folytatása mellett is lándzsát törünk... Kétségtelen, hogy a mi történeti helyzetünkben a szinkronikus front erősítése jelentkezik nagyobb feladatként, ez azonban nem jelenthet semmilyen tudománypolitikai válságot” (NytudÉrt. 58: 9). Néhány kiegészítés: BENKŐ LORÁND ugyanezen a kongresszuson az akkori magyar nyelvtudomány leglényegesebb változását abban látta, hogy „a történeti jellegű stúdiumok mellé fokozatosan felnőttek vagy legalábbis erősen felnövőben vannak a leíró vizsgálatok ... napjaink munkálkodásában a mai magyar nyelv tanulmányozása már tekintélyes helyet foglal el” (i. m. 15). Az első kongresszuson a történeti témájú előadások voltak többségben, a jelen kongresszus pedig egyebek mellett azzal is jellemezhető, hogy ilyen nagy arányban nem szerepeltek még leíró tárgyú előadások.

BÁRCZI GÉZA az 1966-os kongresszust záró beszédében azt mondta: „lehangelő ... a jelentéstannak, ennek a nálunk nagy múltú ... tudományágnak a teljes kimaradása” (NytudÉrt. 58: 61). Eszünkbe jut ezzel kapcsolatban a másik, akkoriban jól ismert szlogen is: „jöttányit sem a szemantikának!” (említi RÁCZ ENDRE i. m. 63). S hogy változnak az idők, jól mutatja két további idézet. KIEFER FERENC egyik 1970-es tanulmányában azt írta már, hogy „A jelentés kérdése a modern nyelvtudomány központi problémájává vált” (NyK. 1970: 193), TAMÁS LAJOS pedig az 1972-es kongresszuson mondta nem titkolt megnyugvással: „sikerült leküzdeni a nálunk is felbukkant[.] jelentést mellőző és ezért sehavá sem vezető irányzatokat” (NytudÉrt. 83: 8).

Ugyancsak BÁRCZI hívta föl a figyelmet annak idején a névtani előadásoknak „a diszciplína nagy fontosságához és világszerte tapasztalható fellendüléséhez viszonyítva csé-

kély számá”-ra (i. h.). Nem is következmények nélkül, hiszen a magyar névtannak ki-magaslóan sikeres, eredményes évtizedei következtek.

4. A szóban forgó kongresszusok azért lehettek (és lettek címükben is kifejezve) nemzetköziek, mert Magyarország határain kívül s nem csak a Kárpát-medencében élő, a magyar nyelvet (is) kutató nyelvészek szintén részt vettek rajta. A címben a „nemzet-közi” jelző szerepel, TAMÁS LAJOS 1966-ban „nemzetközi jellegű”, BENKŐ LORÁND pe-dig „bizonyos mértékben nemzetközi jellegű” kongresszusról beszélt (NytudÉrt. 58: 8–9, 21). Nos: mindegyik kongresszuson voltak nem magyar anyanyelvű külföldiek (észak-amerikai, japán, angol, német, francia, észt, finn, orosz, ukrán, lengyel stb. kollégák). A mos-tanin viszont – a résztvevők előzetes listája alapján ítélve – egy van csupán. Nemcsak a külföldiek, hanem a hazai kollégák egy része távolmaradásának is az a döntő oka, hogy a kongresszusra valójában csak világhálós tájékoztatás hívta föl a figyelmet. Márpedig a nyelvésztársadalom egy részének, főként az idősebb nemzedék tagjainak nálunk sincs még internetes hozzáférése. Azon kívül a korábbi gyakorlat alapján a külföldi, de a hazai kollégák is ahhoz voltak szokva, hogy személyre szóló levélbeli tájékoztatást, megkere-sést kapnak. Így aki nem szokta figyelemmel kísérni a Nyelvtudományi Intézet honlap-ját, illetőleg ha erre nem hívta föl a figyelmét senki sem, bizony nem is tudhatott, illető-leg ha egyáltalán, túl későn értesülhetett a kongresszusról. Sajnálatos, hogy így történt, tanulságul szolgál mindannyiunknak. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság a végleges program másolatát postán juttatta el választmányi tagjainak.)

TAMÁS LAJOS az 1972-es kongresszus megnyitóján így fogalmazott: „a magyar nyelvészeti kutatások egyre inkább szétfeszítik az eladdig kevésbé rugalmas nemzeti ke-retet. Jelentős tudományos teljesítményeket felmutató kutatóhelyek jöttek létre nem csu-pán a velünk szomszédos országokban..., hanem az Egyesült Államokban, Franciaor-szágbán, Finnországban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Svédországban is, hogy csak a legfontosabbakat említsem” (NytudÉrt. 83: 7). Nem minden tanulság nélkül való tudnunk, hogy mindegyik kongresszuson voltak idegen nyelvű előadások, összesen 26, ebben a megoszlásban: 11 németül, 9 angolul, 3–3 pedig franciául és oroszul hangzott el. A nem magyar anyanyelvű külföldi előadók egy része magyarul tartotta előadását. Az angol és a német mint előadási nyelv mindig jelen volt. Mostani konferenciánkon nem volt idegen nyelvű előadás. Úgy gondolom, az angolt és a németet mint előadási nyelvet – a nem magyar anyanyelvű kollégákra való tekintettel – érdemes volna fenntartanunk.

S ha már a nyelvnél tartunk, ORTUTAY GYULA 1972-es kongresszusi köszöntő be-szédéből idézek: „1966-ban vetették fel külföldön élő magyar nyelvészeink egy nemzet-közileg is használható [értsd: nemzetközi nyelvű] összefoglalás” elkészítésének a gon-dolatát (NytudÉrt. 83: 11). A gondolatot elhatározás, majd tett követte. 1972-ben jelent meg a „The Hungarian Language” című munka, az első nemzetközi nyelvű összefoglalás a magyar nyelvről, 65 évvel SIMONYI „Die ungarische Sprache. Geschichte und Cha-rakteristik” című munkájának (1907.) közzététele után. Mára a helyzet a korábbiakhoz képest gyökeresen megváltozott a tekintetben, hogy a magyar nyelvet vizsgálók kutatási eredményeik egy részét már többnyire angol nyelven, vagy azon is publikálják (szám szerint a legtöbbet az elméleti és a leíró nyelvészeti, illetőleg a szociolingvisztikai terü-leteken), illetőleg hogy a nemzetközi kongresszusoknak egyre rendszeresebb résztvevői a magyarnyelvészek is. Tehát a magyarra vonatkozó friss kutatási eredmények egyre szá-mottevőbb része tudomásul vételének nem föltétele a magyar nyelv ismerete.

5. Az utóbbi néhány évtizedben mondhatni gomba módra megszaporo-dtak a külö-nféle tudományos tanácskozások, szimpóziumok, konferenciák, kongresszusok, nem be-

szélve arról, hogy a kapcsolattartás a világhálós korszakban minőségre új szakaszába lépett, részben vagy akár nagyrészt pótolva annak hagyományos formáit. Fölmerül tehát a kérdés: ebben az új környezetben legyen-e, s ha igen, milyen legyen a munkamegosztás a sokféle rendezvény között? Milyenek legyenek a nagy tudományos kongresszusok? Szűkebb vagy tágabb tematikájúak? Az irányítás vagy a spontaneitás kapjon-e nagyobb szerepet? Az alap kutatások mellett mennyiben jussanak szóhoz az alkalmazás területei? Milyen gyakran érdemes tartanunk őket? Milyen racionális munkamegosztást célszerű követni a kongresszusok és a diszciplína-specifikus konferenciák, szimpóziumok, tanácskozások és konferenciák között? Fölmerül a kérdés: vajon nem viszi-e túlzásba a nyelvész-társadalom a konferenciák, kongresszusok rendezését? Nem közeledünk-e ahhoz az állapothoz, amit KISS LAJOS az emlékkönyvek kapcsán „kóros túlbujánzás”-nak (MNY. 2001: 251) nevezett? Ha ez most nem is a nemzetközi magyar nyelv-tudományi kongresszusokra vonatkozatható – hiszen tíz évvel ezelőtt volt a megelőző –, akkor is érdemes talán szóba hoznunk. Ugyanis tapasztalatom szerint egyre többen keresik a választ a „hogyan tovább?” kérdésre. Akik „a kevesebb több volna” választ adják, azok a minőséget féltik, s a mennyiség eluralkodásától tartanak. Az információcsere és a kapcsolattartás szóban forgó módjait változatlan formában megtartani kívánók fő érve pedig az, hogy az általános kérdésekkel való találkozással, a gyors információcsere, a más területek módszerével, problematikájával, eredményeivel való megismerkedésre, a nyelv-tudomány egységének minden differenciáltság ellenére történő megélésére, nyelv-tudományi horizonttágításra elsősorban éppen ezek a kongresszusok biztosítanak koncentrált lehetőséget.

Ami a mi kongresszusainkat illeti: az első (1966., Debrecen: „A magyar nyelv története és rendszere”) az akkori magyarnyelvészet (így, egybeírva; értsd: a nyelvészetnek az a része, amelynek tárgya a magyar nyelv) úgyszólván teljes palettáját lefedte, tematikai korlátozottság nem volt. Az összes többi esetben viszont igen. A másodiknak (1972., Szeged) már csak a jelentéstan és a stilisztika volt a tárgya. Ezen a kongresszuson mondta TAMÁS LAJOS, hogy „A fejlődés belső dinamikája mintha azt sugallná, hogy a teljes kötetlenség és a kétágú, de még mindig kissé liberális tematika után immár egyetlen témakört állítsunk a harmadik kongresszus munkájának középpontjába” (NytudÉrt. 83: 7). Lón. Ez volt „A magyar nyelv grammatikája” című kongresszus (1977., Nyíregyháza). A következők sorrendben a következőkkel foglalkoztak: a negyedik a magyar nyelv rétegződésével (1983., Szombathely), az ötödik a magyar nyelv-tudomány történetével (1988., Budapest), a hatodik a lexikológiával és lexikográfiával (1994., Eger). A mostani, a hetedik kongresszus címében is (A magyar nyelv kutatása) megint tágra nyitotta a kapukat, mert az alkalmazott nyelv-tudomány kivételével minden, ma a magyarnyelvészetben művelt diszciplína képviselve van.

A kongresszusok hatékonyabbá tétele érdekében már jó ideje nem a teljes spontaneitásra van bízva az előadni szándékozók témaválasztása. A kongresszusi témakör(ök) ugyanis előre meg van(nak) határozva, a jelentkezők választása ily módon irányítva van. Ennek ellenére a szervezőknek az egyik gondja az szokott lenni, hogy nem minden jelentkezés felel meg maradéktalanul a tematikai megkötéseknek. A harmadik kongresszus idején ezeknek az aránya 15 és 20% között mozgott (HAJDÚ: NytudÉrt. 104: 9). Mindegyik szóban forgó kongresszuson több plenáris előadás is volt, az elsőn hét (ne feledjük: az első kongresszus egyúttal demonstratív seregszemle is volt!), a másodikon kettő, a harmadikon négy, a negyediken három, az ötödiken négy, a hatodikon három. Úgy tűnik, hogy a hatékonyság növelésének egyik bevált módja az volt, hogy a plenáris előadásokat korreferensek előadásai, hozzászólásai követték. Ha lehetőség volt rá, akkor úgy, hogy „lehetőleg más elméleti vagy metodikai alapállásból közelítsék meg a kérdést, mint az előadó” (HAJDÚ: uo. 8). Ez a gyakorlat – amennyire lehetséges volt – a mi kongresszusaink

történetében is előfordult: a harmadikon a négy főelőadást összesen tizenhárom korrefere ns egészítette ki, a negyediken a három főelőadáshoz hat előadás csatlakozott.

Az előadásokra jelentkezők majdnem kivétel nélkül mindig szóhoz jutottak, szűrés ugyanis abban az értelemben nem volt, ahogy számos konferencián és kongresszuson van már, s ahogy mostani kongresszusunkon is volt. Több-kevesebb, de nem rendszeres és nem következetes szűréssel korábban az előadások közzétételében találkoztunk: a színvonalatlannak ítélt előadások nem jelentek meg a kongresszusi kötetekben. Mindegyik kongresszuson több mint száz előadást hallhattak a résztvevők, az átlag 120 és 130 között mozgott. Idén 140 előadás hangzott el. A statisztika szerint a mostani kongresszusra előad ásvázlattal 226-an jelentkeztek, s 150-en, tehát 68 százalékuk kapott lehetőséget az előadásra. Éspedig azért, mert az anyagi lehetőségek erősen korlátozták a szervezők le lehetőségeit, időben szűkebbre kellett fogni a kongresszust, s bár hat szekcióban zajlottak az előadások, a három nap mégiscsak három nap csupán. Az előadásvázlatok alapján való szűréssel a jelentkezetek harmada került abba a helyzetbe, hogy szándéka és remé nye ellenére nem kerülhetett sor előadása megtartására. Ehhez két megjegyzés föltétlenül kívánczozik. Az egyik: a nemzetközi kongresszusok nagy részén az előadásvázlatok alapján való szűrés természetes gyakorlat egy ideje már. Nem kétséges, ez az eljárás mód a színvonal erősítésének egyik lehetősége. A másik észrevételem: többen azok közül sem nyertek jogot az előadásra, akik szakterületük ismert és elismert kutatói (néhányukról tudok, mert jelezték gondjukat), akiktől tehát bizonyosra vehetően színvonalas előadásokat hallhattunk volna. De vajon miért jutottak a szóban forgó kollégák erre a sorsra? Egyik okként arra gondolok, hogy nincs még mindenkinek kellő gyakorlata a hatásos előadás vázlat-készítésben. Ezért egyértelműbbé kellene tenni azt, hogy mely információkat kell tartalmaznia az előadásvázlatoknak (a pályázati előírások között szoktak hasonló kritériumok szerepelni). De nem zárhatjuk ki a bíráló bizottságok munkája során – részben természetesen óhatatlanul – jelentkező több-kevesebb következetlenséget sem. Mérle gelni kell tehát azokat a tapasztalatokat, amelyek az előadásvázlatok elbírálása során születtek. Itt is javasolható az elbírálási kritériumok világos, részletesebb megnevezése, s talán a bíráló bizottságok taglétszámának a növelése is. Magam megfontolandónak tartom a korreferenciákkal kísért plenáris előadások visszaállítását, illetőleg annak a gyakorlatnak a bevezetését, hogy a betölthető helyek egy részét a mindenkori szervező bizottság a szakma neves képviselőivel töltsse be, hivatalosan fölkérve őket előadás tartására.

Ha az információcsere intenzitását és gyorsaságát a kongresszusok sikeressége egyik fontos fokmérőjének tekintjük, akár neuralgikus pontnak is tarthatjuk, hogy az előad áásokat követő eszmecsere, kérdésekre és megválaszolásukra, vitára kevés a lehetőség, illetőleg ha ki is van mondva, hogy a 20 perces előadások után 10 perc a véleménycsereé, a sajnós nem ritka előadói fegyelmetlenségek, azaz az időbeli túllépések miatt a szándék nemritkán jámbor szándék marad csupán. Az sem segít, ha a felolvasások vagy szabadelőadások ütemének felgyorsításával próbálkozunk: amit az előadók időben nyer nek, azt a hallgatóság az előadás sietsége miatt elveszíti a megértésben, a mentális feldol gozásban. Érvek szólnak a mellett, hogy célszerű volna kipróbálni itt is a kerekasztal- megbeszéléseket. Egy másik végiggondolandó kérdés a plenáris és nem plenáris előad á sok viszonya, aránya. A nagy kongresszusok előnye abban van, hogy az adott tudomány több területéről is szinkrón bemutatót, áttekintést adnak. Ha azonban a résztvevők csak saját szűkebb részdiszciplínájukba tartozó előadásokat látogatnak, akkor mintha szak- specifikus konferencián s nem össz-szakmai kongresszuson volnának. Örömmel tapasztaltam egyébiránt, hogy többen is részt vettek olyan szekcióüléseken, amelyeken nem szűkebb szakterületükbe vágó előadások hangzottak el. Szükség volna olyan előadásokra, amelyek az adott részdiszciplínából kivezető utakra, más tudományágakkal való kapcs o-

latépítés lehetőségeire mutatnának. Olyanokra, amelyeken a társtudományok egy-egy művelője nyilvánítana véleményt a nyelvészet számára is releváns problémakörökben.

A kongresszustörténeti képhez hozzátartozik az is, hogy az anyagi lehetőségek tekintetében ilyen gyengén, ahogy most, szervezőbizottság még nem állt. Ami az érdeklődők számára bizonyára a legfontosabbak közé tartozik – tudniillik az előadások külön kötetben való megjelentetése –, az bizony teljesen irreális. A rendszerváltoztatás előtti öt kongresszus kötetei mind napvilágot láttak, az azt követő 1994-es kongresszusé nem, és sajnos nincs pénz a mostaniénak a külön kiadványban való közzétételére sem. Új fejlemény viszont (a technika fejlődésének köszönhető): az előadásokhoz való hozzáférést úgy tudjuk biztosítani a leggyorsabban a Nyelvtudományi Intézet jóvoltából, hogy az Intézet honlapjára visszük fel őket.

6. BENKŐ LORÁND 1966-os előadásában úgy fogalmazott, hogy az akkori „magyar nyelvtudomány tematikáját tekintve igen lényeges vonásokban tér el a korábbiaktól” (i. m. 15). **HERMAN JÓZSEF** 22 évvel később, 1988-as kongresszusi előadásában azt mondta: „1961-től ... elkezdődik az a folyamat, amelynek során a nyelvtudományi élet összetétele, légköre, irányzatstruktúrája néhány évtized alatt megváltozik, s nyelvtudományunk nem csak a pluralizmus, a tematika és elméleti sokarcúság tekintetében, hanem a hagyományos irányzatokat is magával sodró, nemzetközi kitekintést és kapcsolatokat is igénylő s egyre termékenyebb kutató nyugtalanság tekintetében is fejlődésének új periódusába lép” (Az elméleti nyitás korszaka a magyar nyelvtudományban: MNy. 1991: 16–7). Tárnyilagosan megállapíthatjuk, hogy ennek a folyamatnak bár nem meghatározó, de azt elősegítő tényezői voltak a szóban forgó kongresszusok. Abban tehát, hogy a magyar nyelvet ma eltérő elméleti megközelítésekkel, különböző módszerekkel, nagy tematikai változatosságban vizsgáljuk, a szóban forgó kongresszusoknak is szerepe van. E rendezvényeknek a magyar nyelvészet alakulására gyakorolt közvetett és közvetlen hatását **TAMÁS LAJOS** már 1972-ben emlegette (NytudÉrt. 83: 8), **HAJDÚ PÉTER** pedig így fogalmazott 1977-ben: „mostani megbeszéléseink a magyar nyelvészet fejlődési irányát vagy irányait nemcsak rövid távon jelezhetik” (NytudÉrt. 104: 9). A **BENKŐ LORÁND**tól és legutóbb **HERMAN JÓZSEF**től idézett változások korábban nem tapasztalt módszerbeli és tematikai sokszínűséget hoztak, nagyban segítve bizonyos nyelvészeti kutatások társadalmi hasznosíthatóságának szélesebb körben való tudatosodását, egyszersmind pezsgő, igaz, nem egyszer rossz emlékü vitákat gerjesztve és légkört teremtve (l. **HERMAN JÓZSEF** fentebb idézett tudománytörténeti tanulmányát).

Az 1966-os kongresszus a magyar nyelvész-társadalom akkori megosztottsága bizonyos fokú oldásának a lehetőségét is kínálta. Ma már természetesnek tartjuk az elméletek, módszerek pluralizmusát, s tudjuk, hogy a változatos és többfunkciós nyelv mélyebb megismeréséhez nem is juthatunk másként, mint a kutatások sokféleségével. Természetes ma már, hogy a nyelvet nemcsak mint szerkezetet, mint konkrét objektumot, hanem mint folyamatot, műveletet is vizsgáljuk (emlékeztetek **PAIS DEZSŐ** aforizmájára: „a nyelv nemcsak lét, hanem levés is”), s vizsgáljuk mint absztrakt objektumot, mint az emberi elme egyik képességét, egyszersmind működési módját is a maga tértől, időtől és társadalmi környezettől befolyásolt változatosságában – egyidejű állapotában és változásában egyaránt. S vizsgáljuk a nyelvet mint a megismerés eszközeit is, s azt is, hogy mit vallanak a nyelvek az őket hordozó közösségek anyagi és szellemi műveltségéről. A nemzetközi magyar nyelvtudományi kongresszusok is ezen az úton haladnak majd reményem szerint, s elősegítik, hogy nagyfokú differenciáltsága ellenére se tévesszük szem elől a nyelvtudomány relatív egységét, s hogy tárgyilagos szakmai vitákon tisztázódjanak a fölmerülő tudományos kérdések úgy, hogy mindegyik kutatási terület művelői akadálytalanul

dolgozhatnak majd terveik megvalósításán. S ebben a reménységben bennfoglaltatik az az óhaj is, hogy végre-valahára minden illetékes tényező fölismeri, hogy a tudomány támogatása, finanszírozása nem luxus, hanem a társadalom érdekében való, s elsősorban ezért szükséges cselekedet.

KISS JENŐ

International Congresses on Hungarian Linguistics: some historiographic notes

The author discusses some aspects of the role that international congresses on Hungarian linguistics, initiated in 1966, have played in the history of Hungarian linguistics in general. He states that, due to the ideological and other barriers at the time of proletarian dictatorship and the socialist regime, the rejoining of Hungarian linguistics into international scholarly life had suffered some delay. That rejoining took place with political détente in the early sixties, a process in which the international congresses on Hungarian linguistics had an important share. On the one hand, this happened in the framework of a gradual opening of Hungarian linguistic scholarship towards Western linguistics, and on the other hand, in the possibility of establishing contacts with scholars from other countries, as well as in the gradually permitted cooperation between linguists living in Hungary and Hungarian linguists living in a minority situation in the surrounding countries. Some practical problems of the organization of these congresses is also discussed, with special reference to the Seventh International Congress on Hungarian Linguistics held in 2004.

JENŐ KISS